

KÖKÉNY ANDREA

A telepesszabadság szerepe az amerikai nyugati terjeszkedésben – a Mayflower szerződés 400. évfordulójára¹

The Role of Civil Liberty in American Westward Expansion – On the 400th Anniversary of the Mayflower Compact. The Mayflower Compact was signed 400 years ago, on November 11, 1620 and marked the birth of self-government in North America. The Pilgrim Fathers received a charter from James I and were determined to establish a colony in Virginia. However, as they anchored at Cape Cod in Massachusetts, the settlers decided to formulate a social contract and create their own rules and regulations. The purpose of this essay is to examine the role of civil liberty and settler initiative in American westward expansion from the founding of the first English colonies to the middle of the 19th century when the USA reached its continental borders.

Keywords: Mayflower Compact, Pilgrim Fathers, charter, settler, social contract, Declaration of Independence, Louisiana Purchase, Texas Republic, Oregon Treaty, Gadsden Purchase

„Polgári politikai testületbe tömörülünk jobb irányításunk és fennmaradásunk végett [...] és a fentiek folyományaként olyan igazságos és mindenkire érvényes törvényeket, rendeleteket, alkotmányokat és hivatalokat hozunk, alkotunk és fogalmazunk meg [...], amelyeket a legalkalmasabbnak és legmegfelelőbbnek tartunk a gyarmati közjó érdekében.”² Négyszáz évvel ezelőtt, 1620. november 11-én Massachusetts gyarmat első telepesei ezekkel a szavakkal fogalmazták meg közösségük legfőbb irányelveit az ún. Mayflower-szerződés keretében. A történelemlékek Zarándok Atyákként említik azokat az angol puritánokat, akik 1620. szeptember elején a *Mayflower* nevű hajón útra keltek Plymouth kikötőjéből. Ezt megelőzően már Németalföldön is éltek egy ideig, hogy a protestáns vallást szabadon gyakorolhassák, de amikor azt kezdték érezni, hogy ott egy másik nép és közösség szokásaihoz, nyelvéhez, kultúrájához kell alkalmazkodniuk, úgy döntöttek, saját kolóniát alapítanak az Újvilágban. Ezért visszatértek Angliába és szabadalomlevelet kértek a letelepedéshez I. Jakab királytól, majd hajóra szálltak. Tájékoztatósi hibák miatt azonban nem az eredetileg

¹ A kutatást az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, *Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban* című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

² *A Mayflower-egyezmény, 1620. november 11.* (Bödy – Urbán 2001, 55); *The Mayflower Compact, November 11, 1620* (Commager 1973, 15–16).

megjelölt helyen értek partot, hanem attól délebbre, egy kis öbölben, melyet a Tőkehal fokának (Cape Cod) neveztek el. Mielőtt partra léptek, megfogalmazták közösségük működésének alapelveit, s tulajdonképpen egy „társadalmi szerződést” kötöttek egymással, mely a későbbiekben is meghatározta az általuk alapított város, New Plymouth életét.

Az első állandó angol település 1607-ben, Virginiában jött létre Észak-Amerika területén. Jamestown alapítását nem vallási ok, inkább a kalandvágy és a gazdasági lehetőségek kiaknázásának lehetősége motiválta. A Virginia Társaság tagjai szintén I. Jakabtól kapták szabadalomlevelüket.³ Kezdetben sok nehézséget kellett átvészelnük (élelmiszerhiány, járványok, hideg telek), s jelentős mértékben rászorultak a helyi indiánok segítségére és az angol kormányzat támogatására is. A gyarmat hatékonyabb működése érdekében 1619-től kezdve képviselőket választottak, akiken keresztül maguk dönthettek közösségük dolgairól. Az ún. Polgárok Házának létrehozásáról szóló forrás nem maradt fenn, de a képviseleti elvet megerősítő, 1621-es dokumentum már igen. Ebben az angol kormányzat és a kereskedő társaság vezetősége a következő célokat fogalmazta meg. „Tudatjuk, hogy [...] olyan kormányzati formát kívánunk létrehozni, mely a legnagyobb mértékben szolgálja az emberek javát és kényelmét, és mely által mindennemű igazságtalanságnak, sérelemnek és elnyomásnak elejét vehetjük. [...] Ezért úgy véltük helyesnek, hogy elrendelünk és létrehozunk olyan Legfelsőbb Tanácsokat, melyek nem csak segédkeznek a mindenkori kormányzónak az igazságszolgáltatásban és más e hivatalhoz tartozó kötelezettségek végrehajtásában, de egyúttal [...] gondoskodnak az időről időre támadó nehézségek orvoslásáról és elősegítik a mondott gyarmat gyarapodását, erősödését, szilárdságát és virágzását.”⁴

Jelen írás célja, hogy bemutassa a már korai gyarmati időktől kialakuló, önkormányzatiság elvére épülő közösségek létrejöttét és működésük jellegzetességeit az Amerikai Egyesült Államok területén. Az angol gyarmati fejlődés sajátosságainak rövid áttekintését követően elemzésre kerülnek a független állam létrehozásának körülményei, majd a nyugati terjeszkedés folyamata, melynek révén a megalakulástól számított hetven év alatt az USA különböző nemzetközi szerződések, háborúk és főként telepesfoglalás révén elérte kontinentális határait.

Az észak-amerikai kontinensen létrejött tizenhárom angol gyarmat alapítása szempontjából három csoportba sorolható: kereskedő társaságok által létrehozott (például Virginia és Massachusetts), magántulajdonba adott birtok (például Maryland, New York, New Jersey, Pennsylvania, Észak- és Dél-Karolina) és koronagyarmat (Georgia). Az alapítólevelével minden gyarmat esetében meghatározta azokat a kereteket, melyek között működni kellett, de a telepesek legtöbb esetben a helyi viszonyokhoz alkalmazkodva és a közösség összetételétől függően saját szabályozást is kialakítottak. Ennek egyik módja a Mayflower-szerződéshez hasonló megállapodás volt. Connecticut alapszabályzata például a következőképpen fogalmazott: „hol emberek gyűlnek egybe, ott [...] tisztességes kormányzatot kell létrehozni, ami az emberek ügyes-bajos dolgait minden időben el tudja rendezni és intézni. [...] Ezért magunkat ezennel a köz államaként, vagyis államközösségként egyesítjük és kapcsoljuk össze [...], hogy polgári ügyeink is az itt megalkotandó törvények, rendeletek és dekrétumok által legyenek irányítva.”⁵ Az is előfordult, hogy bár a kereskedő társaság központja

³ *First Charter of Virginia, April 10, 1606* (Commager 1973, 8–10).

⁴ *Rendelet Virginia számára, 1621. július 24.* (Bódy – Urbán 2001, 53–54); *Ordinance for Virginia, July 24, 1621* (Commager 1973, 13–14).

⁵ *Connecticut alapszabályzata, 1639. január 14.* (Bódy – Urbán 2001, 58).

Londonban működött, a szabadságlevelet a telepesek magukkal vitték Amerikába, s ott a körülményekhez igazodva helyben módosították – például a Massachusetts-öböl Társaság esetében, mely Boston 1630-as megalapításában játszott szerepet.⁶

Az Új-Anglia területén létrejövő puritán gyarmatok alapítói főleg vallási ellentétek miatt hagyták el otthonukat, s tulajdonképpen a kálvini egyház szervezetében is jelen lévő önkormányzatiság elvét terjesztették ki közösségeik politikai kereteinek kidolgozásakor. Ezenkívül szerepet játszott az angol fejlődés azon sajátossága is, hogy nem jött létre abszolutizmus, illetve csak nagyon csökevényes formában és nagyon rövid ideig, s már a kora újkorban jellemzővé vált, hogy helyi szinten a tisztségviselőket az egyes települések lakói maguk választották, s maguk is fizették, így azok nem függtek a központi kormányzattól.⁷

Eleinte a puritán gyarmatokon azok rendelkeztek választójoggal, akik az egyházközösségnek is tagjai voltak. Amikor azonban a lakosok száma növekedni kezdett, s más vallású és más etnikumú telepesek is érkeztek, átalakították a rendszert, s a választójog alapja a földtulajdon lett. Egy-egy kereskedő társaság, vagy az adott gyarmat tulajdonosa, vagy a korona befolyást gyakorolt ugyan a település működésére, de a kormányzó mellett minden esetben működött egy egy- vagy kétkamarás választott testület is.⁸

A gyarmati jogállás azt jelentette, hogy gazdaságilag és politikailag is függtek az angol parlament szabályozó törvényeitől, ugyanakkor a helyi ügyekről helyben döntöttek. A korona részéről megvalósuló ún. „üdvös elhanyagolás” politikájában a hétéves háború hozott fordulatot. Az 1763-ban megkötött párizsi béke nyomán Nagy-Britannia birtokába került Kanada, így az első Brit Birodalom elérte legnagyobb kiterjedését. A háború miatt felhalmozódott adósságok törlesztése, a megnövekedett terület igazgatásának és védelmének megszervezése az adóterhek növelését vonta maga után. Az 1765-ben elfogadott Bélyegtörvénnyel szemben azonban már tiltakozásukat fejezték ki a gyarmatok lakosai, arra hivatkozva, hogy ezekhez nem járultak hozzá, márpedig „képviselő nélkül nincs adózás”. Az állásfoglalás az ún. Bélyegtörvény-kongresszuson született meg, melyen a koronagyarmatként létrejött Georgia kivételével minden kolónia képviselői részt vettek.⁹

A politikai csatározások végül az I., majd a II. Kontinentális Kongresszus összehívásához vezettek, s utóbbin a képviselők 1776. július 4-én kinyilvánították a gyarmatok függetlenségét. A Thomas Jefferson által megfogalmazott dokumentum a felvilágosodás jegyében az ember természetes jogaira és a társadalmi szerződésre hivatkozott, s annak a brit kormány által történt megszegését jelölte meg az elszakadás legfőbb okaként. „Magától értetődőnek tartjuk azokat az igazságokat, hogy minden ember egyenlőként teremtett, az embert Teremtője olyan elidegeníthetetlen jogokkal ruházta fel, amelyekről le nem mondhat, s ezek közé a jogok közé tartozik a jog az élethez és a szabadsághoz, valamint a jog a boldogságra való törekvésre. Ezeknek a jogoknak a biztosítására az emberek kormányzatokat létesítenek, amelyeknek törvényes hatalma a kormányzottak beleegyezésén nyugszik. Ha bármikor, bármely kormányforma alkalmatlanná válik e célok megvalósítására, a nép joga, hogy az ilyen kormányzatot megváltoztassa vagy eltörölje, és új kormányzatot létesítsen, olyan

⁶ *Massachusetts első kiváltságlevele, 1629. március 4.* (Bödy – Urbán 2001, 56–58); *First Charter of Massachusetts, March 4, 1629* (Commager 1973, 16–18; Sellers – May – McMillen 1995, 20–23, 30–32).

⁷ Anderson 1989, 145–184.

⁸ Sellers – May – McMillen 1995, 36–37.

⁹ *Az 1765. évi Bélyegtörvény-ellenes kongresszus határozatai* (Bödy – Urbán 2001, 97–98).

elvekre alapítva és hatalmát olyan módon szervezve, amely jobban védi biztonságát, és jobban elősegíti boldogulását.”¹⁰

A politikai állásfoglalások idején az amerikai gyarmatok lakóinak már fel kellett venniük a harcot a brit hadsereggel, s európai segítségre is szükségük volt ahhoz, hogy ezt sikerre vigyék és függetlenségüket elismertessék. Erre az 1783-as párizsi békében került sor.¹¹ Ezt követően 1787-ben készült el az Amerikai Egyesült Államok alkotmánya, mely 1789-ben lépett életbe. Legfontosabb elve az önkormányzatiság és a hatalmi ágak szétválasztása volt. Ezt szövetségi szinten, az egyes államokban és az egyes településeken is érvényesítették, s kialakult az ún. „fékek és ellensúlyok rendszere”, ami azt jelentette, hogy a három hatalmi ág egymástól elkülönült, ugyanakkor egymást ellenőrizte is.¹²

Ezeket az elveket akkor is érvényesítették, amikor az eredeti tizenhárom gyarmatból létrejövő tizenhárom államon kívül a békeszerződésben megkapott további területek Egyesült Államokba történő betagozása megtörtént. Az Appalache-hegység és a Mississippí folyó közötti területről az ún. Északnyugati és Délnyugati Szervezési Szabályzat rendelkezett 1787-ben és 1790-ben. A területszervezésnek három fázisát határozták meg. Az első fázisban még teljes mértékben az amerikai szövetségi kongresszus irányítása alatt állt egy adott vidék, s elnevezése körzet vagy kerület volt (*district*). Amikor egy körzet nagykorú férfi lakossága elérte az ötezer főt, jogosulttá váltak saját törvényhozó testület választására, és szavazati joggal nem rendelkező képviselőt küldhettek a szövetségi kongresszusba. Ebből, az ún. territórium (*territory*) státuszból akkor válhatott állammá (*state*) egy terület, ha szabad lakosainak száma elérte a hatvanezret. Erről az Északnyugati Szervezési Szabályzat a következőképpen rendelkezett: „az ilyen állam képviselői által befogadtatik az Egyesült Államok Kongresszusába, bármely tekintetben az eredeti államokkal egyenrangúan, és szabadságában áll majd állandó alkotmányt és államkormányzatot kialakítania.”¹³ Ennek megfelelően a csatlakozást követően minden állam elkészítette saját alkotmányát, a szövetségi alkotmányban megfogalmazott elvekkel és szabályozásokkal összhangban, ugyanakkor az adott területen élők érdekeinek figyelembevételével.

Az 1783-ban megalakult Amerikai Egyesült Államok határa északon Kanada, keleten az Atlanti-óceán, délen az Új-Spanyolországhoz tartozó Florida, nyugaton pedig a Mississippí folyó volt, s területe közel 2,3 millió négyzetkilométer. A nemzetközi helyzet változásának köszönhetően a fiatal állam ezt hamarosan kétszeresére növelhette. A francia forradalom nyomán kibontakozó napóleoni háborúk alatt ugyanis Franciaország arra kényszerült, hogy a Mississippí folyó nyugati vízgyűjtő medencéjét eladja az amerikai kormánynak. Jefferson elnök megbízottai eredetileg New Orleans megvásárlására tettek ajánlatot, de végül megkapták egész Louisianát, 2,1 millió négyzetkilométernyi területet.¹⁴ Ennek egyik legfőbb oka az volt, hogy viszonylag kevés francia telepes élt a vidéken, így igazgatása és védelme nehézségeket okozott. Ráadásul hadjáratai költségeinek fedezésére Napóleonnak pénzre volt szüksége. Az 1803-ban így megszerzett terület territórium státuszba került, s legnépe-

¹⁰ *A Függetlenségi Nyilatkozat* (Bödy – Urbán 2001, 112); *Declaration of Independence*, July 4, 1776 (Commager 1973, 100).

¹¹ Kökény 1993.

¹² *Az Amerikai Egyesült Államok Alkotmánya* (Bödy – Urbán 2001, 479–495).

¹³ *Rendelet az északnyugati területekről* (Bödy – Urbán 2001, 133–134).

¹⁴ *The Cession of Louisiana, April 30, 1803* (Commager 1973, 190–191).

sebb és stratégiaileg legfontosabb részén, New Orleans központtal 1812-ben létrejött Louisiana állam.¹⁵

A 19. század első harmadában a napóleoni háborúk miatt meggyengült Spanyolország helyzete is megrendült az amerikai kontinensen. Közép- és Dél-Amerikában ekkor bontakoztak ki a spanyol gyarmati uralom elleni függetlenségi mozgalmak, s ekkor szakadt el Florida is. A területet a két állam külügyminisztere (Luis de Onís és John Q. Adams) által 1819-ben aláírt egyezményben azzal a feltétellel adta át Spanyolország az Egyesült Államoknak, hogy az amerikai kormány megígérte, Floridáért cserébe lemond az akkor még spanyol uralom alatt álló Texasra támasztott igényéről.¹⁶

Ahogy azonban az a nyugati terjeszkedés során többször is előfordult, az amerikai telepesek nem mindig kértek engedélyt egy-egy terület birtokbavételekor az adott vidéken lévő kormányzattól. Így kezdődött bevándorlásuk Texasba is. A dolog iróniája, hogy mivel a tartomány Új-Spanyolország északnyugati peremvidékén helyezkedett el, s igen gyéren lakott volt, maga a központi kormányzat tett kísérletet arra, hogy lakosokat vonzzon oda, később azonban már nem tudott határt szabni a bevándorlásnak. Az első jelentős amerikai csoport vezetője Stephen F. Austin volt. Amikor Mexikó 1821-ben függetlenné vált, Austin megerősítette az apja számára még a spanyol gyarmati kormányzat által adott engedélyt arra vonatkozólag, hogy háromszáz amerikai családot telepítsen le Texasban. Kolóniája egyedülálló volt a tekintetben, hogy kezdetben maga válogathatta meg telepeseit.¹⁷

Austin fontosnak tartotta, hogy együttműködjének a mexikói kormánnyal. 1822. május 22-én gratulált Iturbide császárnak megválasztásához, majd hűségesküti tett Mexikóra. A császárság csupán néhány hónapig állt fenn, s 1824-ben Mexikó amerikai mintára szövetségi köztársaság lett. A következő évben kongresszusa liberális bevándorlási törvényt fogadott el, s megnyitotta a független állam északnyugati határvidékét a bevándorlás előtt. Ekkoriban már körülbelül háromezer amerikai élt Texasban – legtöbbször engedély nélkül. A mexikói határőrök nem tudták visszafordítani őket, s azt sem tudták megakadályozni, hogy újabb telepesek érkezzenek. A kormány legfeljebb abban bízhatott, ha legalizálják ott létüket, akkor esetleg hűséges állampolgárokká alakíthatják őket. A hatóságok valószínűleg azt is remélték, hogy a liberális bevándorlási törvény révén mexikói és európai telepesek is érkezni fognak, s számuk hamarosan meghaladja majd az amerikaiakét. A törvény értelmében egy felnőtt férfi közel kétezer hektár földet vehetett birtokba, szinte ingyen, ami jelentős vonzerő volt.¹⁸ A sikertelen spanyol kolonizációs politikát követően úgy tűnt, beválik az új stratégia, hisz a tartomány népessége másfél évtized alatt két és fél ezerről negyvenezerre nőtt. Ez azonban azzal is együtt járt, hogy a lakosságon belül többszörösére nőtt az amerikai telepesek aránya.¹⁹

A bevándorlók eleinte Texas keleti és középső területein vettek birtokba földet, s viszonylag kevés kapcsolatuk volt más telepesekkel, s még kevesebb az őslakos indiánokkal vagy a mexikói texasiakkal, a *tejanókkal*. A mexikói kormányzat sem tudott kellő figyelmet fordítani rájuk, hisz lekötötték a függetlenség kivívását követő belső problémák, egymást

¹⁵ Meinig 1993, 9–11, 17–18.

¹⁶ *Florida Treaty, February 22, 1819* (Commager 1973, 223–224; Weber 1982, 12; Meinig 1993, 72–73).

¹⁷ *Permit and Conditions for Colonization, November 23, 1821* (Barker 1924, 435; Cantrell 1999, 94).

¹⁸ *The National Colonization Law, August 18, 1824* (Wallace – Vigness 1963, 48); *The Coahuila-Texas State Colonization Law, March 24, 1825* (Wallace – Vigness 1963, 48–50).

¹⁹ Weber 1982, 162.

követő gazdasági és politikai válságok. Bár az 1824-es alkotmányban amerikai mintára demokratikus elveket fogalmaztak meg, a spanyol gyarmati rendszer öröksége, a katolikus egyház, az állam és a hadsereg befolyása miatt azonban ezeket nem volt könnyű a gyakorlatban megvalósítani. A Texasban letelepedő amerikaiak egyik legnagyobb sérelme éppen az volt, hogy mindennapjaikat a távoli, központi kormány döntései szabályozták. A helyi kormányzat gyengesége, a nyelvi akadályok, a vallási és kulturális különbségek, az új földek birtokbavétele egyaránt konfliktusforrást jelentett. Ennek ellenére, főleg Austinnak köszönhetően, mindaddig együttműködtek a mexikói kormánnyal, míg az biztosította számukra a földszerzés lehetőségét, de igazán nem szólt bele dolgaikba.

Amikor azonban 1835-ben a mexikói elnök, Antonio López de Santa Anna centralista fordulatot hajtott végre és Texast szorosabb ellenőrzés fenyegette, a lakosok – beleértve az amerikaiakat és a *tejanókat* is – úgy döntöttek, szembe szállnak politikájával. November elején a tartomány tizenkét városából ötvenöt küldött gyűlt össze San Felipe de Austinban, akik egy ideiglenes kormány felállításáról döntöttek. Ezután kiadtak egy nyilatkozatot, mely az amerikai függetlenségi nyilatkozat érvelésére emlékeztetett. Megállapították, hogy a centralisták „felbontották a Társadalmi Szerződést, mely Texas és a Mexikói Konföderáció többi tagja között létezett”. Elítélték Santa Anna zsarnoki rendszerét, és az ember „természetes jogaira” hivatkozva kijelentették, hogy a texasiak meg fogják védeni szabadságjogaikat és az 1824-es alkotmányt.²⁰

Még tartott a tanácskozás, amikor Santa Anna parancsot adott Texas megregulázására, és közel hatezer katonát vezényelt a tartomány ellen. Miután a mexikói sereg átlépte a Rio Grande folyót, a texasi küldöttgyűlés tagjai 1836. március 2-án kinyilvánították függetlenségüket.²¹ Állásfoglalásuk párhuzamot vont az amerikai gyarmatok elszakadásával. Az elvi bevezetőben a texasiak is az ember elidegeníthetetlen jogaira, a társadalmi szerződésre és az ellenállás jogosságára helyezték a hangsúlyt. Ezután felsorolták a mexikói kormánytól elszenvedett sérelmeket, majd levonták a következtetést: „Az önfenntartás szüksége ezért most örökös politikai különválásunkat nyilvánítatja ki velünk. Ezért mi, Texas népének [...] képviselői [...] ezennel elhatározzuk és kijelentjük, hogy örökre megszüntetjük politikai kapcsolatainkat a mexikói néppel, és hogy Texas népe mostantól szabad, szuverén és független köztársaságot alkot [...]”.²²

A texasiak több alkalommal megütköztek a mexikói sereggel. Elszántságuk a veszteségek ellenére is töretlen maradt, s végül 1836. április 21-én a San Jacinto folyó melletti csatában Sam Houston vezetésével legyőzték Santa Anna katonáit.²³ A mexikói elnök fogságba esett, s a Velascói Szerződésben elismerte Texas függetlenségét. Ezt azonban szabadulása után érvénytelennek nyilvánította, s a mexikói kongresszus sem fogadta el.²⁴

A háború alatt még több amerikai érkezett a területre, s a Velascói Szerződést követően Texas felvételét kérte az Egyesült Államokba. Az amerikai kongresszus azonban, bár 1837. március 3-án elismerte Texas függetlenségét, négy hónappal később elutasította az annexió-

²⁰ *The Texas Declaration of Causes for Taking up Arms against Santa Anna, November 7, 1835* (Wallace – Vigness 1963, 91).

²¹ *The Texas Declaration of Independence, March 2, 1836* (Wallace – Vigness 1963, 98–99).

²² *Texas függetlenségi nyilatkozata, 1836. március 2.* (Bódy – Urbán 2001, 169).

²³ Fehrenbach 1968, 229–233; Nevin 1975, 133–140.

²⁴ *The Treaty of Velasco, May 14, 1836* (Wallace – Vigness 1963, 117–118; Fehrenbach 1968, 241; Salvat – Rosas 1986, 1773–1774).

ra vonatkozó kérelmét. Ennek legfőbb oka az lehetett, hogy az északi államok ellenezték a rabszolgatartó területek kiterjesztését.²⁵ Ebben a helyzetben a texasiaknak újra kellett gondolniuk helyzetüket és újra kellett fogalmazniuk, kik is ők és kihez tartoznak. Míg a függetlenségi háború előtt és alatt sokszor tettek utalást angolszász gyökereikre és múltjukra, s nem egyszer vontak párhuzamot az amerikai függetlenségi háborúval, az Egyesült Államokhoz történő csatlakozás meghiúsulását követően a hangsúly a mexikóiak ellen vívott közös harc sikerére helyeződött, ami jelentősen megnövelte a texasiak összetartozásának érzését.

Mivel az Egyesült Államokból történt elköltözést követően a telepesek számára már problémássá vált az „amerikai” elnevezés, főleg miután Texas szuverén állam lett, így az eredet tekintetében szélesebb értelmezést kellett találniuk. Ezért visszanyúltak az angolszász gyökerekhez. Ez a megjelölés már kifejezte a Mexikótól való elválást, ugyanakkor nem utalt arra, mintha Texas az Egyesült Államok egyfajta függeléke vagy valamiféle másolata lett volna. A telepesek úgy érezhették, önálló angolszász köztársaságként Texas egyenrangú lehet az USA-val. Így viszont a texasiak önkormányzatiság terén meglévő képességeit nem csupán úgy lehetett indokolni, hogy jól megtanulták a leckét az amerikai függetlenségi háború résztvevőitől és az alapító atyáktól, hanem azt lehetett mondani, hogy ezek a tulajdonságok az angolszász gyökerekből eredtek.

A szuverén állam létrejötté és az önálló kormányzás azonban nem eredményezett stabilitást. A Texasi Köztársaság megalakulását követően számos problémával, s főként gazdasági nehézséggel küzdött, így újra és újra felmerült az Egyesült Államokhoz történő csatlakozás kérdése. Ahhoz azonban, hogy Texas helyzetében változás következzen be, változásra volt szükség mind az amerikai belpolitikában, mind a nemzetközi helyzetben. Ezek közül az egyik változás a kontinens északnyugati részén, az ún. Oregon vidéken történt.

A 19. század első felében az Oregon elnevezés jóval nagyobb területet jelölt, mint a mai Oregon állam.²⁶ A területre eredetileg igényt formált Nagy-Britannia, Franciaország, Oroszország és Spanyolország is. A franciák 1763-ban, a hétéves háború végén elvesztették jogalapjukat, a spanyolok és az oroszok pedig különböző szerződésekből lemondtak róla.²⁷ 1818-ban megállapodás született az USA és Nagy-Britannia között is. A 49. szélességi fok lett a határ a Nagy-tavaktól nyugatra egészen a Sziklás-hegységig, a Csendes-óceánig terjedő vidék pedig a két ország közös birtokába került. A szerződés mindkét fél állampolgárai számára engedélyezte a kereskedelmet és a letelepedést a közös igazgatás alatt lévő területen. A megállapodás tíz évre szólt, majd megújították, azzal a kikötéssel, hogy bármelyik fél felmondhatja, ha ezt a szándékát egy évvel korábban jelzi.²⁸

Az amerikaiak 1792-től kezdve formáltak igényt az Oregon vidékre, amikor Robert Gray, egy bostoni prémkereskedő hajó kapitánya felfedezte a Columbia folyó torkolatát. Az

²⁵ John Forsythe, az amerikai külügyminiszter indoklásában arra hivatkozott, hogy Mexikóval kötött egyezményei miatt a kérdés tárgyalása fel sem merülhet az Egyesült Államokban (Richardson 1943, 140; Connor 1971, 146–147).

²⁶ Határa északon az Oroszországhoz tartozó Alaszka (északi szélesség 54°40'), délen a spanyol-mexikói Kalifornia (42. szélességi kör) volt, keleten a Sziklás-hegység, nyugaton pedig a Csendes-óceán, vagyis a mai Oregon, Washington és Idaho államot, valamint Montana és Wyoming, illetve a kanadai Brit Columbia provincia egy részét foglalta magában.

²⁷ Pletcher 1973, 103; LaFeber 1989, 76–78.

²⁸ LaFeber 1989, 75; Meinig 1993, 74–75.

angolok egészen Francis Drake Föld körüli útjáig vezették vissza jelenlétüket, amit a 18. század végén James Cook és George Vancouver felfedezőútjai is felelevenítettek. Louisiana 1803-as megvásárlását követően azonban az 1804 és 1806 között az északnyugati határvidék felderítésére szervezett Lewis és Clark-expedíció további jogalapként szolgált az USA számára és megerősítette az amerikai igényt az oregoni régió egészére.²⁹

Eközben azonban észak felől brit és francia-kanadai prémvadászok érkeztek, majd megjelentek a szintén brit kézben lévő kereskedő társaságok, s olyan állomásokat hoztak létre, ahol a prémvadászok és az indiánok cserekereskedelmet folytathattak. Az Északnyugati Társaság és a Hudson-öböl Társaság 1808-tól kezdett terjeszkedni a vidéken, majd 1821-ben a Hudson-öböl Társaság a csendes-óceáni partvidék északnyugati részének egészén átvette a kereskedelem irányítását.³⁰ Ennek következtében az 1810-es és 1820-as években a terület tulajdonképpen *de facto* brit kormányzás alatt állt. Ez azonban a kereskedőállomásokra és erődökre korlátozódott, illetve azokra a kisebb településekre, amelyek körülöttük kialakultak. Ezek a kis mezőgazdasági kolóniák azonban a Társaság által létrehozott telepek voltak inkább és nem szervesen fejlődő közösségek. Az alulról építkező közösségek kialakítása így – az észak-amerikai kontinens nyugati határvidékének más területeihez hasonlóan – itt is az amerikai telepesek révén történt.

A prémvadászok és a hittérítők felfedező útjait követően az első szekérkaraván 1842 tavaszán indult útnak Missouriból az ún. Oregon-ösvényen több mint száz telepessel. Annak ellenére, hogy a Hudson-öböl Társaság ellenezte az amerikaiak bevándorlását, helyi megbízottja, John McLoughlin segítséget nyújtott nekik, és élelmiszert, valamint szerszámokat adott hitelre. Számos kisebb csoportot követően 1843-ban tömeges bevándorlás kezdődött a területre.³¹

Az Oregon-ösvény kiindulópontja legtöbbször a Missouri állambeli Independence volt. A telepesek és családjaik innen indultak el nyugat felé a prérin át, majd Laramie erődnél megpihentek. Ezután átkeltek a Sziklás-hegységen, majd a Snake folyó mentén eljutottak Fort Hallig. Végül a Columbia folyón leereszkedve megérkeztek a Willamette folyó termékeny völgyébe. Az átkelés körülbelül hat hónapig tartott. A legtöbb csoport májusban indult útnak azt remélve, hogy novemberre, mielőtt a hóesés elvágna a hegyvidéki átjárókat, célba ér. Általában húsz-huszonöt szekér indult egyszerre útnak, de előfordult, hogy akár ötvenhatvan is. A szekérkaravánok legtöbbjét részletes szabályok alapján szervezték meg, ami meghatározta a vezetők kiválasztásának szempontjait csakúgy, mint az úton haladók viselkedési normáit. Minden expedíciónak volt egy kapitánya, aki teljes körű felelősséggel tartozott és egy kalauza (lehetőleg egy olyan személy, aki korábban már járt a vidéken), aki mutatta az utat és tárgyalt az őslakosokkal.³² A résztvevők sokszor rokoni kapcsolatban álltak egymással vagy egy városból indultak, s ezek a kötelékek megmaradtak a későbbiekben is, ami a létrejövő közösségek fontos szervező- és összetartó erejét jelentette.³³

²⁹ Thomas Jefferson elnök megbízásából 1804-ben indult útnak Meriwether Lewis és William Clark vezetésével az az expedíció, mely felhajózott a Missouri forrásvidékéig, átkelt a Sziklás-hegységen és a Columbia folyón leereszkedve kijutott a Csendes-óceánig (LaFeber 1989, 42).

³⁰ Bumsted 1992, 202–203.

³¹ LaFeber 1989, 70.

³² Dodds 1986, 70.

³³ Dodds 1986, 74–75.

1843-ban több mint ezer bevándorló érkezett, a következő évben további ezerötszáz, 1845-ben pedig háromezer.³⁴ Településeik fokozatosan túlnőttek a Hudson-öböl Társaság kereskedőállomásain, s hamarosan ők is az amerikai szuverenitás kiterjesztését kezdték követelni Oregon vidék egészére. Mivel – legalábbis kezdetben – az amerikai kormány kevés figyelmet fordított rájuk, a korábbi telepes közösségek mintájára saját kormányt hoztak létre. 1843. július 5-én elfogadtak egy alkotmányt „a kölcsönös védelem céljából, valamint, hogy biztosítsuk a köztünk lévő békét és a fejlődést [...] egészen addig, míg az Amerikai Egyesült Államok ki nem terjeszti fölénk hatalmát”.³⁵ Ez az ún. Organikus törvény már az ideiglenes kormány megszületését jelentette. Egy kilenctagú, jellegzetesen amerikai testület jött létre, melynek egy présvadász, néhány hittérítő és az Oregon-ösvényen érkezett telepes lett a tagja. A Hudson-öböl Társaságot is meghívták a kormányba, de McLoughlin ezt nem fogadta el.³⁶

Az alkotmány intézkedett a földszerzés feltételeiről is a régióban. Házaspárok maximum 640 *acre*-t, vagyis 260 hektár földet igényelhetek ingyen, az egyedülállók pedig 320 *acre*-t, vagyis 130 hektárt, ami jelentős vonzerő volt. Amikor a telepesek száma tovább nőtt a területen, az amerikai kormány sem hagyhatta figyelmen kívül a távoli oregoni „köztársaságot”. Az 1844-es elnökválasztási kampányban James K. Polk egyszerre szólított fel Texas annexiójára és az amerikai igény Oregonra történő kiterjesztésére. A Demokrata Párt jelöltjeként az expanzió és az Egyesült Államok kontinentális hatalommá válása mellett foglalt állást, ami ilyen formában támogatásra talált az északi és a déli államok körében is. Ellenfele Henry Clay, a korszak egyik legtekintélyesebb whig politikusa volt. Ellenezte Texas bekebelezését, így a déliek elpártoltak tőle, s a választásokat végül Polk nyerte.³⁷

A terjeszkedés szélsőséges híveivel szemben, akik északon egészen az 54°40' szélességi körig szerették volna kitolni az USA a határát, Polk elnök hajlott a kompromisszumra. 1845 júliusában felhatalmazta James Buchanan külügyminisztert, hogy a 49. szélességi kört ajánlja fel határként. Ez azonban nem elégítette ki az egész Vancouver-szigetre és a Columbia folyó szabad hajójására támasztott angol igényeket, ezért a brit nagykövet elutasította. A visszautasítás felháborította Polkot. 1845. december 2-án, a Kongresszushoz intézett első évi üzenetében az elnök azt javasolta, hozzák a britek tudomására, hogy élnek az 1818-as szerződésben foglalt jogukkal és felmondják a közös birtoklásról szóló egyezményt.

A két fél között igen feszültté vált a viszony, Nagy-Britannia hadihajókat vezényelt a nyugati féltekére, de végül nem került sor háborúra. Hosszas vitákat követően a britek elfogadták a 49. szélességi kört határként, de országukhoz tartozónak nyilvánították Vancouver-sziget egészét és garanciát kértek a hajójási jogaikra a Columbia folyón. Az amerikai Szenátus a szerződés elfogadására tett javaslatot, azzal a módosítással, hogy a Columbia folyó brit hajójási joga ideiglenes legyen. Az egyezményt végül ezzel a változtatással írták alá 1846. június 15-én.³⁸ A megállapodás értelmében több mint 742 000 négyzetkilométer

³⁴ Clark 1981, 162, 178; LaFeber 1989, 105.

³⁵ *The Organic and Other General Laws of Oregon* (Brown 1892, 163).

³⁶ Clark 1981, 158–159, Dodds 1986, 91.

³⁷ A népi szavazatokat tekintve Polk kis többséget tudott csak szerezni (50% : 48% volt az arány), de az elektori szavazatok közül 170-et, míg Clay 105-öt kapott (Hahner 2006, 102–103; Clark 1981, 182–183).

³⁸ *The Treaty of Oregon, June 15, 1846* (Commager 1973, 311–312; Clark 1981, 187–188; Pletcher 1973, 413–414).

került az Egyesült Államok birtokába. Az USA így olyan mértékű geopolitikai győzelmet könyvelhetett el, melyet tényleges jelenléte nem támasztott alá, hisz ekkoriban mindössze körülbelül hatezer amerikai élt a régióban.

Az a tény, hogy a közel harminc évig tartó határvita végül békés megoldással zárult, számos bel- és külpolitikai tényezőnek volt köszönhető. A brit kormány főleg belpolitikai kérdések miatt kényszerült gyors megoldásra. Az 1840-es években Írországot sújtó burgonyavész és éhínség, a gabonatörvények visszavonása körül folyó viták és az egyre feszültebbé váló belpolitikai helyzet az amerikaiakkal történő megegyezés irányába mozdította el a kormányt. A brit közvéleményt nem igazán érintette meg a távoli Oregon vidék helyzete, a Hudson-öböl Társaság vezetőit pedig könnyen meg lehetett győzni, miután biztosították számukra a hajózás feltételeit a Columbia folyón és jogaikat az USA-nak átadott területen.³⁹ Az Oregon-ösvényen érkező amerikai telepesek ezreit látva a Társaság helyi vezetői, köztük McLoughlin, még azelőtt döntöttek három kereskedőállomás (Fort Boise, Fort Hall és a központ, Fort Vancouver) felszámolásáról és északabbra költöztetéséről, mielőtt a határvita eldőlt volna.⁴⁰

Az amerikaiak esetében egy külpolitikai kérdés, az 1846 tavaszán elkezdődött mexikói háború volt az, ami siettetta a megegyezést. A kormány szerepét azonban hiba volna túlértékelni. Nem szabad elfelejtenünk, hogy akárcsak a nyugati terjeszkedés más színterein, Oregon vidéken is azok az amerikai telepesek voltak a területszerzés kezdeményezői, akik oda bevándoroltak, a kormány inkább csak követte őket. Az amerikai siker magyarázata az Oregon területén élő brit és amerikai lakosság jellegében lévő alapvető eltérés lehetett. Míg az előbbi közösségeket egy kereskedelmi társaság hozta létre és tartotta fenn, az utóbbiak spontán népmozgás, telepesátköltözés eredményeként alakultak ki. Az előbbi egymástól nagy távolságra szétszóródott kereskedőállomások hálózata volt, melyek állományát fizetett alkalmazottak alkották, az utóbbiak a bevándorló telepesek szervesen fejlődő közösségei.

Ehhez hasonló folyamat játszódott le Texasban és a délnyugati határvidéken is. Az 1836-os függetlenségi háborút követően jelentősen megnőtt az amerikai bevándorlók száma a Texasi Köztársaság területén. A fiatal állam azonban sorozatos gazdasági válságokkal küzdött, s állandó fenyegetettséget jelentett számára az is, hogy Mexikó megpróbálja visszafoglalni. Az 1840-es évek elején ezért ismét felvételét kérte az Amerikai Egyesült Államokba. Heves vitákat követően, s valószínűleg annak okán is, hogy az 1844-es elnökválasztási kampányban James K. Polk Oregon és Texas egyidejű felvétele, s így az északi és déli területek közötti egyensúly fenntartása mellett érvelt, 1845 elején az amerikai Kongresszus két háza végül közös határozatot hozott Texas annexiójáról, amely 28. államként csatlakozott az Unióhoz.⁴¹

Mexikó sem Texas függetlenségét, sem az Egyesült Államokba történő felvételét nem ismerte el, ami háborúhoz vezetett. A két ország gazdasági és katonai ereje azonban nem

³⁹ A Hudson-öböl Társaság 1845 augusztusában csatlakozott az ideiglenes kormányhoz, de az Oregon-szerződés aláírását követően, 1848-ban kivonult Oregonból. Központjukat a Brit Columbia területén lévő Fort Victoriába tették át. Az USA végül 650 000 dollárt fizetett a Társaságnak kárpótlásként az Egyesült Államok területén maradó tulajdonáért és épületeiért (White 1991, 77; Pletcher, 1973, 588).

⁴⁰ Hawgood 1967, 150.

⁴¹ *Annexation of Texas, March 1, 1845* (Commager 1973, 306–307).

volt egymáshoz mérhető. Az amerikai csapatok még Mexikóvárost is elfoglalták.⁴² Az 1848-ban megkötött Guadalupe Hidalgó-i békében Mexikónak nem csupán Texasról kellett lemondania, hanem arról a területről is, mely ma Kalifornia és Új-Mexikó államot, valamint Nevada, Utah, Arizona és Colorado nagy részét alkotja.⁴³ Az Amerikai Egyesült Államok területe így két év alatt hatvannégy százalékkal nőtt meg. Az Oregon-szerződés révén északon, a Mexikó elleni háborút követően pedig délen és nyugaton is elérte mai határát.⁴⁴ A 19. század közepére jelentős elmozdulás történt a kontinens erőviszonyaiban. A geopolitikai viszonyok átalakulásához pedig nagymértékben hozzájárult az amerikai telepesek nyugatra költözése, a telepesszabadság kiterjesztése és a civil társadalom kialakulása.

Bibliográfia

- Anderson 1989 = Anderson, P.: *Az abszolutista állam*. Budapest.
- Barker 1924 = Barker, E. C.: *The Austin Papers*. Vol. I. Washington–Austin.
- Bödy – Urbán 2001 = Bödy P. – Urbán A. (szerk.): *Szöveggyűjtemény az Amerikai Egyesült Államok történetéhez, 1620–1980*. Budapest–Pécs.
- Brown 1892 = Brown, J. H.: *Political History of Oregon, Provisional Government. Treaties, Conventions, and Diplomatic Correspondence on the Boundary Question; Historical Introduction of the Explorations on the Pacific Coast; History of the Provisional Government from Year to Year, with Election Returns and Official Reports; History of the Cayuse War, with Original Documents*. Vol. I. Portland.
- Bumsted 1992 = Bumsted, J. M.: *The Peoples of Canada. A Pre-Confederation History*. Toronto.
- Cantrell 1999 = Cantrell, G.: *Stephen F. Austin, Empresario of Texas*. New Haven–London.
- Clark 1981 = Clark, M. Jr.: *Eden Seekers. The Settlement of Oregon, 1818–1862*. Boston.
- Connor 1971 = Connor, S. V.: *Texas. A History*. Arlington Heights.
- Fehrenbach 1968 = Fehrenbach, T. R.: *Lone Star. A History of Texas and the Texans*. New York.
- Hahner 2006 = Hahner P.: *Az Egyesült Államok elnökei*. Budapest.
- Hawgood 1972 = Hawgood, J. A.: *America's Western Frontiers. The Exploration of the Trans-Mississippi West*. New York.
- Israel 1967 = Israel, F. L. (ed.): *Major Peace Treaties of Modern History, 1648–1967*. Vol. II. New York.
- Kökény 1993 = Kökény A. (ford. és szerk.): *Békeszerződés Nagy-Britannia és az Egyesült Államok között (1783. szeptember 3.)*. (Documenta Historica 12.) Szeged.
- Kökény 2001 = Kökény A. (ford. és szerk.): *Békeszerződés az Egyesült Államok és Mexikó között (1848)*. (Documenta Historica 52.) Szeged.
- LaFeber 1989 = LaFeber, W.: *The American Age: United States Foreign Policy at Home and Abroad since 1750*. New York–London.

⁴² Fehrenbach 1968, 270–272; Pletcher 1973, 533–534; Nevin 1975, 221.

⁴³ *Treaty of Guadalupe Hidalgo. February 2, 1848* (Israel 1967, 733–751; Kökény 2001).

⁴⁴ A mexikói–amerikai határ 1853-ban, az ún. Gadsden-vásárlás révén vált véglegessé, amikor a Rio Grande mentén 76 800 négyzetkilométer került az USA birtokába. Lásd *The Gadsden Treaty*, December 30, 1853 (Israel 1967, 753–758); *Gadsden szerződés* (Kökény 2001, 27–29).

- Meinig 1993 = Meinig, D. W.: *The Shaping of America. A Geographical Perspective on 500 Years of History*. Vol. 2. *Continental America, 1800–1867*. New Haven–London.
- Nevin 1975 = Nevin, D.: *The Texans*. New York.
- Pletcher 1973 = Pletcher, D. M.: *The Diplomacy of Annexation. Texas, Oregon, and the Mexican War*. Columbia.
- Richardson 1943 = Richardson, R. N.: *Texas, The Lone Star State*. New York.
- Salvat – Rosas 1986 = Salvat, J. – Rosas, J. L.: *Historia de México. Tomo X.: Guerra y crisis*. México.
- Sellers – May – McMillen 1995 = Sellers, Ch. – May, H. – McMillen, N. R.: *Az Egyesült Államok története*. Budapest.
- Wallace – Vigness 1963 = Wallace, E. – Vigness, D. M. (eds.): *Documents of Texas History*. Austin.
- Weber 1982 = Weber, D. J.: *The Mexican Frontier, 1821–1846. The American Southwest under Mexico*. Albuquerque.
- White 1991 = White, R.: *“It’s Your Misfortune and None of My Own”*. *A New History of the American West*. Norman.

Tartalomjegyzék

BALÁZS PÉTER	
A vallási (in)tolerancia keresztény alapjairól – újkortörténeti megfontolások	3
GICZI ZSOLT	
„Csonka hazánkban csonka minden öröm...” – Raffay Sándor evangélikus püspök és a történelmi Magyarország összeomlása.....	23
KOVÁCS SZILVIA	
Özveg „tatár kán egy követsége” Nyugaton?	35
KÖKÉNY ANDREA	
A telepesszabadság szerepe az amerikai nyugati terjeszkedésben – a Mayflower szerződés 400. évfordulójára.....	43
PÁSZTOR RENÁTA	
Az ukrán–orosz kapcsolatok alakulása Ivan Mazepa „átállásától” a poltavai csatáig – I. Péter levelezésének tükrében	55
PITI FERENC	
I. Lajos király lendvai vásáradohány: 1366?	69
POLGÁR SZABOLCS	
Avarok említése középkori földrajzi művekben.....	73
RÁBAI KRISZTINA	
Egy középkori pecsétnyomó azonosítására tett kísérlet	81
SZÁNTÓ RICHÁRD	
Ravennai Anonymus <i>Cosmographiája</i> és a korai magyar történet	101
SZÉKELY MELINDA	
„Gyolcsba, bíborba és karmazsinba öltöztél” (Jel 18,16) Textíliák és textilfestékek a principatus kori Római Birodalomban	127
TAMÁS ÁGNES	
A parlamentarizmus válsága karikatúrákon	138
TÓTH SÁNDOR LÁSZLÓ	
A <i>De administrando imperio</i> 38. fejezetének forrásai	155

VARGA BEÁTA

Az ukrainai kozákság és a magyarországi hajdúság genezisének összehasonlító vizsgálata.....171

ZIMONYI ISTVÁN

A török identitás a középkori nomádoknál Belső-Euráziában.....185

MEIRAMBEK ZSUMANGALIEV

A kumánok és a Rusz kapcsolatai a mongol hódításig.....201